

Pavel Barša, Ondřej Císař

Anarchie a řád ve světové politice

Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů

Anarchie a řád ve světové politice

Pavel Barša, Ondřej Císař

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Barša, Pavel

Anarchie a řád ve světové politice / Pavel Barša,
Ondřej Císař. – Vyd. 1. – Praha : Portál, 2008. – 560 s.
ISBN 978-80-7367-094-8 (brož.)

327 * 327(100) * 321.01

- mezinárodní vztahy – teorie
- světová politika
- politické teorie
- monografie

327 – Mezinárodní vztahy, světová politika [15]

Tato publikace vznikla v rámci projektu Evropská integrace a zájmy České republiky (2D06010), podporovaného v rámci Národního programu výzkumu II, a výzkumného záměru Česká republika v mezinárodní politice (MZV4854605401).

Odborný recenzent Doc. PhDr. Ing. Milan Znoj, CSc.

© Pavel Barša, 2008 (Úvod, Kapitoly 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 18, Závěr)

© Ondřej Císař, 2008 (Kapitoly 13, 14, 16, 17)

Portál, s. r. o., Praha 2008

ISBN 978-80-7367-094-8

Obsah

Úvod: Mezi univerzální říší a teritoriálním státem	9
--	---

Část I

REALISMUS.	27
1 Realismus jako praktické vědění.	29
1.1 Obrana politiky před vědou a morálkou (H. J. Morgenthau)	29
1.2 Idealistická a realistická antropologie (H. J. Morgenthau).	38
1.3 Spojení realismu s idealismem (E. H. Carr a R. Niebuhr)	46
2 Realismus jako teoretické vědění	63
2.1 Politika mezi národy (H. J. Morgenthau)	63
2.2 Morgenthauovo dilema.	75
2.3 Realismus třetího obrazu: Kenneth N. Waltz	83
3 Realismus mezi historií a vědou	97
3.1 Historický a naturalistický realismus	97
3.2 Metodologická debata	104
3.3 Strukturalistický realismus: obranný a útočný	129

Část II

LIBERALISMUS A JEHO ALTERNATIVY.	151
4 Liberalismus a jeho alternativy ve filozofii mezinárodních vztahů (M. Wight) 153	
4.1 Antropologie a právo	157
4.2 Ontologie a epistemologie	162
4.3 Morálka, politika, válka.	172

5	Liberalismus a jeho alternativy v teorii mezinárodních vztahů sedmdesátých a osmdesátých let	187
5.1	(Neo)liberalismus proti neorealismu	189
5.2	Konvergence liberalismu a historického realismu	195
6	Liberalismus a jeho alternativy ve studiích konfliktu	199
6.1	Zrození disciplíny z ducha liberalismu	199
6.2	Tři přístupy	206
6.3	Realistický a idealistický liberalismus	217

Část III

MARXISMUS		223
7	Teorie světosystémů (I. Wallerstein)	225
7.1	Teoretická východiska	225
7.2	Fungování kapitalismu	233
7.3	Konec kapitalismu	241
8	Britský a gramsciovský marxismus	251
8.1	Historicko-materialistická teorie modernity	251
8.2	Impérium občanské společnosti	257
8.3	Třídní boj a kulturní hegemonie	266
9	Postmarxismus Charlese Tillyho	273
9.1	Zrození moderního státu z války	275
9.2	Národní stát a násilí	282

Část IV

KONSTRUKTIVISMUS	291
10 Konstruktivismus proti objektivismu	293
10.1 Od naturalismu ke kulturalismu.	293
10.2 Vzestup a pád teritoriálního státu (J. G. Ruggie)	308
11 Dekonstrukce anarchie a společenství	313
11.1 Protiklad	314
11.2 Dekonstrukce	321
11.3 Hrozby a naděje deterritorializace	326
12 Alternativní konstrukce světového řádu (Alexander Wendt).	331
12.1 Řád kulturní a politický	331
12.2 Tři kultury anarchie	336
12.3 Nevyhnutelnost univerzálního státu	345

Část V

SOUČASNÉ APLIKACE	359
13 Teorie evropské integrace.	361
13.1 Od federalismu k liberálnímu intergovernmentalismu.	361
13.2 Víceúrovňové vládnutí a nový institucionalismus.	367
13.3 Konstruktivismus v evropských studiích.	374
14 Liberalismus a globalizace	381
14.1 Tři pohledy na globalizaci	381
14.2 Suverenita v globalizovaném světě	386
14.3 Globální vládnutí	388
15 Americká politika po 11. září 2001	397
15.1 Úvod. Spor o transatlantickou roztržku	397
15.2 Čtyři podoby zahraničněpolitické tradice	406
15.3 Neoimperialismus versus multilateralismus	422

Část VI

NORMATIVNÍ TEORIE	443
16 Globální sociální spravedlnost.	445
16.1 Realismus.	445
16.2 Liberalismus	448
16.3 Radikalismus aneb „Tvrdý“ revolucionismus.	468
17 Globální demokracie: globální politická spravedlnost	477
17.1 Teorie nadnárodní demokracie	479
17.2 Kritické a skeptické	488
17.3 Nadnárodní demokracie a evropská integrace.	494
18 Humanitární intervence	501
18.1 Válka jménem lidských práv?	501
18.2 Čtrnáct tezí.	505
Závěr: Postvestfálská situace	519
Vestfálský systém	520
Válka a ekonomická globalizace	524
Válka a kulturní globalizace	525
Scénáře budoucnosti	527
Bibliografie.	531
Rejstřík	553

Poděkování

Mnozí lidé četli a kriticky komentovali kapitoly, pasáže či myšlenky této knihy, čímž přispěli k jejímu výslednému tvaru. Uvádíme je zde v abecedním pořádku: Andrea Baršová, Vít Beneš, Veronika, Bílková, Mats Braun, Stefano Guzzini, Jan Jireš, Jan Karlas, Vít Klepárník, Martin Konečný, Michal Kořan, Petr Kratochvíl, Jan Růžička, Marc Saint-Upéry, Eva Sobotka, Vít Strítecký. Děkujeme všem, včetně těch, jejichž připomínky jsme nemohli či nechtěli akceptovat. Zvláštní uznání pak patří Jiřímu Šedivému a Petru Drulákovi, kteří jako ředitelé Ústavu mezinárodních vztahů aktivně podporovali – intelektuálně, morálně i materiálně – práci na této knize a její vydání, a Ondřeji Slačálkovi za jeho pomoc při finalizaci rukopisu. Případné chyby, omyly či formální nedostatky spadají samozřejmě pouze na naši hlavu.

Mezi univerzální říší a teritoriálním státem

„Spolu se všemi svými přáteli stojí tento národ znovu mezi světem míru a světem chaosu a neustálého poplachu. Jsme znovu povoláni bránit bezpečnost našeho lidu a naděje celého lidstva. Přijímáme tuto odpovědnost.“

„Ve všem tomto úsilí je americkým cílem více než jen sledovat proces – je jím dosáhnout výsledku: ukončit strašné ohrožení civilizovaného světa. Všem svobodným národům jde o to zabránit náhlým a katastrofickým útokům. Vyzýváme je, aby se k nám připojili, a mnozí tak činí. Avšak směřování tohoto národa nezávisí na rozhodnutích ostatních.“

„Svoboda, jíž si ceníme, není darem Ameriky světu, ale darem Boha lidstvu. Neznáme a nenárokuje si znát všechny cesty Prozřetelnosti, a přesto jim důvěřujeme a svou důvěru vkládáme do milujícího Boha za vším životem a vší historií.“

George W. Bush, *Zpráva o stavu Unie*, 28. 1. 2003

„Politický realismus odmítá ztotožnění morálních aspirací zvláštního národa s morálními zákony řídícími svět. Jako odlišuje pravdu od mínění, odlišuje také pravdu od modloslužebnictví. Všechny národy jsou v pokušení ... oblékat své zvláštní aspirace a činy do hávu morálních účelů univerza. Jedna věc je vědět, že národy jsou podrobeny morálnímu zákonu. Zcela jiná věc je předstírat, že jsme schopni s jistotou odlišit dobro od zla ve vztazích mezi národy. Existuje obrovský rozdíl mezi představou, že nad všemi národy stojí soud Boha neproniknutelného lidskou myslí, a rouhačským přesvědčením, že Bůh je vždy na naší straně a že to, co chceme my, musí chtít také Bůh.“

Lehkomyšlná rovnice mezi zvláštním nacionalismem a radami Prozřetelnosti je morálně neobhajitelná – právě před tímto hříchem pýchy varovali vládce i ovládané autoři řeckých tragédií a bibličtí proroci. Tato rovnice je také politicky škodlivá, neboť má sklon narušovat úsudek, který pak v zaslepení křížáckou horlivostí ničí národy a civilizace jménem morálního principu, ideálu či samotného Boha.“

Hans J. Morgenthau, *Pátý princip politického realismu*, *Politika mezi národy*, 1954

Teorie mezinárodních vztahů vyšla z reflexe moderního mezistátního systému v podobě, v jaké se v 17., 18. a 19. století vyvinul z urovnání náboženských válek Vestfálským mírem roku 1648. Toto urovnání bylo založeno na vzájemném uznání teritoriální suverenity států, kterou neměl přebít žádný morální princip. Stát jako zvláštní *politická moc* ovládající určité území a určitou lidskou skupinu si nárokoval nezávislost na všelidské *morální pravdě*. Stabilita vestfálského systému byla založena na vzájemném vyvažování států prostřednictvím aliancí a občasných válek. Na rozdíl od válek předcházejícího období nebyly tyto války odůvodňovány spravedlností, dobrem či spásou, ale mocenskými zájmy jednotlivých států. Multipolarita evropského systému byla čas od času narušována pokusem některé z evropských velmocí sjednotit Evropu pod vlastním vedením – tuto ambici měla napřed Francie na počátku 19. století či Německo v první polovině 20. století. Studenoválečné rozdělení Evropy po druhé světové válce a bezpečnostní garance Spojených států nabídly západní Evropě příležitost sjednotit se jiným způsobem – nikoli kolem jedné z jejích velmocí, nýbrž cestou vzájemné integrace.

V té době však již byla původně vnitroeurospá mocenská multipolarita proměněna v celosvětovou bipolaritu, jejíž mimoeurospá těžiště spočívala v USA a SSSR. Po zhroucení sovětského bloku se pak lidstvo ocitlo v doposud nevídané situaci celosvětové převahy Ameriky. Za prvního prezidentského období George W. Bushe (2001–2005) vyvstala otázka, zda systém mezinárodních vztahů neopsal kruh – zda jsme se po více než třech stoletích vestfálského systému nevrátili do situace vlády jediné říše. Cožpak není relativní autonomie mnoha specifických pozemských mocí – států, jejich regionálních bloků či velmocí – znovu zastřešena impériem? Cožpak se toto impérium nezaštiťuje univerzálními hodnotami lidských práv a demokracie, podobně jako se Svatá říše římská národa německého zaštiťovala všelidskou platností křesťanského zjevení? Copak nebyly opuštěny omezené spory o pozemskou moc, bezpečí a prosperitu ve prospěch křížáckého tažení za prosazení určité morální pravdy bez ohledu na princip teritoriální suverenity?

Rétorika Bushovy „války proti teroru“, vyhlášené po teroristických útocích na New York a Washington z 11. září 2001, navozovala právě toto směřování: kdo není s impériem, je proti němu. Proto by se každý měl ve vlastním zájmu stát dobrovolně spojencem Ameriky v rámci „koalice ochotných“, dříve než bude k poslušnosti přinucen její silou tak, jak se to přihodilo režimu Talibanu v Afghánistánu na podzim 2001 nebo Saddámu Husajnovi v Iráku na jaře 2003. Každý se může svobodně rozhodnout o své budoucnosti: zda bude s Amerikou

na straně civilizace, svobody a míru, anebo s jejími nepřáteli na straně barbarství, despotismu a chaosu.

Po 11. září 2001 začaly znít podivuhodně aktuálně více než půlstoletí staré úvahy německého konzervativního myslitele Carla Schmitta (Schmitt, 1950). Podle něj je logika vnějších vztahů říše dichotomická, logika vnějších vztahů teritoriálních států pluralistická. V prvním případě je svět politicky rozdělen do dvou, ve druhém do mnoha částí. První kritérium rozdělení je *morální* – dobro zápasí se zlem, civilizace s barbarstvím, lidství s nelidskými monstry. (V minulosti to byli komunisté a nacisté, dnes islamističtí teroristé.) Druhé kritérium rozdělení je *prostorové* – hranice již nevede mezi dobrem a zlem, ale mezi monopoly násilí zajišťujícími pořádek a bezpečí na zvláštních územích. Jednou se politika odvolává na *absolutní hodnoty*, realizovatelné kýmkoli a kdekoli na světě, podruhé se odvolává na *relativní hodnoty*, spjaté s udržením bezpečí a blahobytu na omezeném území a v určitém historickém čase. Právě pro své absolutní ukotvení a globální mocenský nárok nemůže svatá říše – ať již je říší Boha, nebo říší lidských práv a demokracie – uznávat neutralitu. Boj dobra se zlem se týká všech lidí a každé lidské skupiny, ať žili či žijí kdekoli a kdykoli. Vůči tomuto boji není možné být nestranný: kdo se nechce rozhodnout pro dobro, rozhodl se tím pro zlo. Neexistuje žádná střední poloha mezi přátelstvím a nepřátelstvím, žádná „třetí strana“, která by mohla zůstat neutrální. Počítá se jen do dvou: kdo není s námi, je proti nám.

Vestfálský systém politického primátu teritoriální suverenity nad morálními a náboženskými hodnotami – vyjádřený heslem *cuius regio, eius religio* – je podle Schmitta naopak spjat s možností neutrality, a tím i plurality. Ta začíná právě tam, kde existují třetí strany, jež zůstávají mimo daný konflikt a udržují mírové vztahy s oběma soupeři. To je možné, pokud se v těchto konfliktech zápasí o relativní, nikoli absolutní dobro, tedy pokud v nich nejde o „nebeské“ morální ideje, nýbrž o „pozemské“ materiální zájmy. Cíle prvního typu jsou univerzální, transhistorické a transteritoriální – týkají se každého, vždy a všude. Cíle druhého typu jsou partikulární, historicky a teritoriálně omezené – týkají se určitých skupin žijících v určité době a na konkrétním území. Spory o univerzální ideje a morální principy proti sobě nestaví různé národy žijící na odlišných územích, nýbrž jinak smýšlející skupiny formované napříč územně-politických a národních hranic. Každá z těchto skupin prosazuje světový názor, který má být údajně platný pro všechny lidi, místa a epochy.

Absence prostorových a časových – teritoriálních a historických – omezení konfliktu jde podle Schmitta ruku v ruce s absencí jeho omezení institucionál-

ních. Vestfálský systém byl opřen o právní „personifikaci“ států, které byly jasně odděleny od svých obyvatel a v posledku i od svých panovníků. Touto personifikací států se humanizovaly války. Nepřítelem v nich nebylo cizí obyvatelstvo ani jeho panovníci či vůdcové, ale fiktivní právní osoba spjatá s fungující byrokracií, která kontrolovala násilí na daném území. Proto se mohlo rozvinout válečné právo, jež odlišovalo bojovníky od civilistů, zaručovalo lidské zacházení s válečnými zajatci i obyvatelstvem okupovaného území a zabráňovalo kriminalizaci poražených státníků. Moralizace a ideologizace konfliktu ho vyvazuje z prostorových a časových hranic, a tím i z těchto hranic institucionálních. Terčem násilí již není teritoriální stát hájící svůj partikulární zájem („státní rezónu“), nýbrž konkrétní skupiny a lidé hájící univerzální ideje (jiné náboženství, jinou ideologii).

Důsledky takové *deteritorializace* konfliktu vyniknou právě na pozadí jeho *teritorializace* ustavením vestfálského systému. V něm na sebe konflikt dvou států bere podobu zkoušky sil, v níž jde o omezené cíle a používají se omezené prostředky. Nepřátelé se respektují jako rovní. Nepokoušejí se navzájem zničit, ale jen porazit. Ve Schmittově jazyce si nejsou jeden druhému *inimicus*, nýbrž *hostis*. Respekt k nepříteli jako *hostis* není možný v konfliktu, v němž jde o absolutní hodnoty a vzájemné zničení. V takovém případě nemůže být nepřítel respektován jako rovný, neboť v něm zápasíme s metafyzickým zlem. Tento zápas nutně sklouzává k totální válce, v níž vítězství jednoho znamená zničení druhého. Protože impérium si z definice činí nárok na univerzální panství, nemůže vedle sebe snést soupeře s rovným morálně-politickým statutem ani někoho, kdo by byl vůči jeho svaté válce neutrální.

Schmittovy analýzy nám umožňují vysvětlit zmíněné zvolání amerického prezidenta po útocích z 11. září 2001: „Kdo není s námi, je proti nám!“ Umožňují nám také pochopit, proč se zdráhal zajatým protivníkům drženým v zátoce Guantánamo přiznat status válečných zajatců i právo na spravedlivý proces, které liberální státy přiznávají zločincům. Upřením tohoto lidského práva přisoudil zajatcům podlidský status: ti, kdo se postavili proti lidskosti, kterou obhájí říše, nemohou počítat s právními zárukami, neboť na ty mají právo pouze nositelé lidskosti. Morální *obsah* boje přebil jeho náležitou *formu*, *dobro* účelu bylo nadřazeno *právu* procesu. *Ius ad bellum*, které ospravedlňuje válku, převážilo nad *ius in bello*, které řídí její průběh. Vznesený morální cíl přebíjí případné pochyby o použitých prostředcích. Důležitý je počátek (morální zdůvodnění) a konec (vítězství), nikoli to, co se děje mezi nimi. Jak řekl zmíněný vůdce: „...americkým cílem [je] více než jen sledovat proces – je jím dosáhnout výsledku: ukončit strašné ohrožení civilizovaného světa.“

K vestfálskému systému patřila politická *pluralita* navzájem nezávislých mocí a jejich *symetrie*. Říše je nahrazuje morální *dichotomií* a *asymetrií* – nepřítel je většinou daleko slabší a vždy absolutně morálně horší (Saddám Husajn, Usáma bin Ládín). Morální či politické ideje nemají vyhrazeny omezené prostory, kde by se mohly nerušeně rozvíjet. Imperiální moc je vymáhá bez ohledu na teritoriální hranice. Primát politické teritoriality nad náboženskou a posléze i ideologickou a morální vírou – vyslovený ve zmíněné zásadě *cuius regio, eius religio* – je tedy obrácen: suverenita je respektována jen v případech, že ideologické a morální hodnoty daného režimu odpovídají požadované imperiální normě. Jak se měl na jaře 2003 přesvědčit Saddám Husajn: změna režimu a nahrazení vlády tyrana vládou lidu jsou legitimními důvody pro porušení teritoriální suverenity.

Načrtnuté idealizované modely vestfálského systému a univerzálního impéria představují ovšem jen dvě krajní polohy světového řádu. Na kontinuu vymezeném unipolární *hierarchií* jediné říše a multipolární *anarchií* mnoha států – schmittovsky řečeno „uni-verzem“ a „pluri-verzem“ – se nacházejí další typy. Politické sjednocení na sebe kromě podoby impéria může vzít podobu kosmopolis nebo také slabší podobu konfederace. Politický pluralismus zase na sebe kromě čisté podoby mocenské rovnováhy může vzít smíšenou podobu velmocenského koncertu.¹ Konfederace je celosvětovým sdružením států, které podřídily sledování svých zájmů společnému právu, jež odpovídá shodě o minimálních morálních pravidlech, jimiž se mají řídit všichni příslušníci lidského druhu. Tento svazek států se může, ale nemusí stát zárodkem pro úplné politické sjednocení lidstva v globálním státě – kosmopolis. Velmocenský koncert kombinuje prvky morálního univerzalizmu s prvky politického pluralismu: ochota států vyjednávat společná pravidla chování je podepřena jednak sdílením společných morálních a politických představ a jednak jejich mocenskou rovnováhou. Tento model stojí ve středu mezi dvěma extrémy – nepopírá (pluralistickou) politiku jménem (univerzální) morálky ani morálku jménem politiky, ale snaží se je propojit tak, aby se vzájemně posilovaly. Historickým prototypem tohoto systému je uspořádání ustavené evropskými velmocemi na Vídeňském kongresu (1815), v němž byla jejich rovnováha podepřena konsenzem o jejich společných hodnotách.

1 Schmitt si vystačil s výchozím protikladem – jeho charakteristika politického „univerza“ se hodí stejně tak dobře pro imperialismus a kosmopolitismus jako pro konfederalismus a jeho charakteristika politického „pluriverza“ zase předpokládá kontinuitu mezi „čistým“ fungováním evropské mocenské rovnováhy v 18. století a jeho „smíšenou“ podobou nastolenou Svatou aliancí roku 1915 (Schmitt, 1950).

Představy impéria, kosmopolis, konfederace, koncertu a rovnováhy nejsou bezprostřední realitou, ale ideálními typy, které mají pomoci pochopit různé podoby světového řádu a jim odpovídající způsoby zahraničněpolitického jednání. Vypracovávání těchto a dalších abstraktních modelů je náplní teorie mezinárodních vztahů. Její vznik po první světové válce byl motivován snahou analyzovat příčiny této války a formulovat principy mezinárodního řádu, který by napříště masovému krveprolití zabránil. Výchozí filozofickou problematiku této převážně britské a americké disciplíny ovšem nejjasněji formuloval Němec Schmitt: Má být civilizovaný světový řád založen na sdílení *jedné* sady morálních *idejí*, nebo na rovnováze *mnoha* politických *mocí*? Mají být jeho základem univerzálně platné hodnoty, anebo partikulární síly vázané vždy na určité geografické místo a určitý historický čas? Pro první odpověď se vžilo označení idealismus, pro druhou realismus. První směr hájí morálně-politickou jednotu lidstva, druhý jeho politicko-morální mnohost.

Schéma 1.1 Spor idealismu s realismem v pojetí mezinárodního řádu

idealismus		realismus	
←		→	
primát morálky nad politikou		primát politiky nad morálkou	
„uni-verzum“		„pluri-verzum“	
hierarchie		anarchie	
impérium kosmopolis	konfederace	koncert	rovnováha

Ve schématu 1.1 je kontinuum mezi idealismem a realismem zaplněno *typy mezinárodního řádu*. Spor dvou pozic lze však také pochopit z hlediska *typů zahraničněpolitického jednání*. Pokud strany sdílejí jeden rozum a jednu ideu spravedlnosti, pak mohou řešit případný konflikt racionálním vyjednáváním či morální argumentací. Pokud však takový společný jmenovatel schází, musí se při prosazování svých nároků či zájmů spolehnout na sílu. V *racionální dohodě* jsou partikulární síly podrobeny univerzálnímu rozumu, v *boji* je jedna partikulární síla podrobená jiné partikulární síle. S ohledem na pojetí politického jednání jsou idealisty ti, kteří věří v možnost rozumné domluvy, a realisty ti, kdo považují za nezbytné silové donucení. Tato opozice odpovídá užívanému metaforickému protikladu mezi „holubičkami“ a „jestřáby“.

Rozdíl mezi idealismem a realismem však má i hlubší rovinu. Ta se již netýká politického jednání, nýbrž politického vědění. Podle jednoho názoru leží jeho zdroj v obecně sdíleném *rozumu*, podle druhého v *praxi* zvláštního společenství. Jednou má být politické vědění opřeno o *teoretické představování* světa, podruhé o *praktické zasahování* do něj. Teoretické vědění povstává z *vita contemplativa*, vědění praktické z *vita activa*. První vědění opírá politické jednání o jemu vnější základ v podobě nazřené ideje, racionálního pravidla či morálního principu, druhé je samo založeno v politickém jednání.

Rozdíl v typu vědění s sebou nese i rozdíl v časové modalitě jednání. Buď člověk zasahuje do časového *dění* z jemu vnější pozice nehybného *bytí*, nebo je sám vždy již součástí tohoto dění. V první modalitě je jednání odvozené od jemu vnějšího kritéria či účelu, které jsou nazřeny rozumem před jednáním a po něm: je tedy přechodnou chvílí pohybu – akce – vymezenou na svém počátku a konci momentem klidu – kontemplace. Ve druhé modalitě takové vnější ukotvení schází – jednání je součástí pohybu, který nekontroluje. Opěrnými body mu jsou pouze posouvající se horizonty minulosti a budoucnosti, nikoli jednou provždy fixované hledisko věčnosti. Zatímco teoretické vědění ukotvuje jednání v poznání metafyzické nutnosti, praktické vědění mu pomáhá plavat v živlu historické nahodilosti. Je-li jednání řízené teoretickým věděním cestou od pevného východiska k předem stanovenému cíli, pak výsledek jednání řízeného praktickým věděním není předem znám. Jednou je tedy jednání pojato z hlediska svého konce, podruhé jako hra s otevřeným koncem.

Dvě roviny sporu idealismu s realismem tedy můžeme shrnout takto: Na povrchní rovině se jedná o spor o váhu typů politického jednání – rozumné domluvy a silového donucení. Na hlubší rovině se jedná o spor o váhu dvou typů politického vědění a jim odpovídajících časových modalit jednání. K protikladu holubiček s jestřáby se na této rovině přidává protiklad intelektualistů s praktikisty. Jeden i druhý typ politického jednání přitom může být spojen s jedním i druhým pojetím politického vědění. Thomas Hobbes byl například jestřábem na povrchní úrovni, na hlubší úrovni však byl intelektualistou: jako jeden z prvních evropských myslitelů deklaroval záměr vybudovat politické vědění *more geometrico* – jako přísně racionální systém – a tak najít nevyhnutelnou logickou nutnost tam, kde se na první pohled setkáváme pouze s historickou nahodilostí. Nejzávažnější zamítnutí takové kolonizace politického jednání teoretickým rozumem formulovali britští praktikisté Edmund Burke a Michael Oakeshott (Barša, 2007a, s. 36–41, 72–77). Čtyři políčka tabulky 1.2 představují čtyři pozice, které plynou z kombinací odpovědí na dvě otázky (tamtéž, s. 34–36).

Schéma 1.2 Spor idealismu s realismem o povahu politického jednání a vědění

		povaha politického jednání (jestřábové vs. holubičky)	
		silové donucení (boj)	rozumná domluva (dialog)
povaha politického vědění (practicisté vs. intelektualisté)	praktická		
	teoretická		

Jedním z předpokladů této knihy je, že přijetí realismu na hlubší rovině – tedy přijetí practicizmu – je schopno relativizovat a v posledku překonat rozpor mezi realismem a idealismem na povrchnější rovině: z hlediska practicizmu se totiž působící síla i představující rozum jeví jako dva stejně důležité momenty jednání a otázka, který z nich je prvotní a který odvozený, je čistě scholastickou. Představování neprobíhá mimo jednání: jednak je vždy jeho součástí a jednak je samo jen jednáním svého druhu. Relativizací protikladu mezi představováním a jednáním – zřením a působením – se relativizuje také protiklad mezi rozumovou dohodou a silovým donucením. Vždyť i rozumová shoda o žádoucím stavu světa se z určitého hlediska může jevit jako násilí rozumu, který drtí jedinečnou zkušenost soukolím obecných kategorií.

Z practicismního hlediska nejsou obecniny (ideje, zásady, pravidla) vnějšími standardy sociálního jednání, neboť v posledku povstávají z činné participace na tomto jednání. Pochopíme-li je takto, pak pro nás spor idealismu rozumu s realismem síly ztratí absolutní důležitost, kterou mu přisuzují intelektualisté. Zároveň budeme schopni nahradit jejich dualistický univerzalizmus univerzalizmem pluralistickým. Ten již nepoměřuje zvláštní obecným, které by mu bylo transcendentní, ale chápe obecné jako imanentní aspekt zvláštního. K takovému obecnému nelze dojít teoretickým zřením sociálního a politického světa zvnějšku, nýbrž porozuměním mu zevnitř, které povstává z praktické účasti na něm. (Barša, 2007a, s. 53–57)

Tato možnost se ovšem ztratila z dohledu teorie mezinárodních vztahů po druhé světové válce. Její hlavní proud totiž zapomněl na spor practicizmu s intelektualismem (který neztráceli ze zřetele realisté od Nicollò Machiavelliho

přes Edmunda Burka k Friedrichu Nietzsche, Carlu Schmittovi a Michaelu Oakeshottovi) a redukoval spor realismu s idealismem na povrchnější rovinu sporu mezi rozumnou dohodou a silovým donucením. V kapitole 1 ukážeme, že k tomuto zúžení nemuselo dojít. Tématem první poválečné knihy Schmittova kritického komentátora Hanse Joachima Morgenthaua totiž byla právě obhajoba *praktické moudrosti* politiky proti modernímu pokusu založit ji v *teoretické vědě* o jejích obecných zákonech. O podobně prakticistní východisko opřel jeho britský protějšek Edward H. Carr projekt překonání protikladu mezi idealismem rozumu a realismem síly. Takový projekt sledoval ve třicátých a čtyřicátých letech dvacátého století i americký teolog Reinhold Niebuhr a poté také John H. Herz, který se podobně jako Morgenthau ocitl v Americe jako uprchlík z nacistického Německa. Herz takovou syntézu nazval „realistickým liberalismem“.

Jak ukáže kapitola 2, hlavní proud teorie mezinárodních vztahů však záhy opustil prakticistní východisko a s ním i možnost relativizovat dichotomii mezi realismem a idealismem. První úrok od tohoto východiska učinil sám Morgenthau, když ve své druhé americké knize již neformuloval realismus v mezinárodních vztazích *proti vědě*, nýbrž *jako vědu*. Ta má analyzovat chování států za situace anarchie, tedy za nepřítomnosti společného monopolu násilí. Morgenthau vykročil ke spojení krajní polohy realismu v *pojetí řádu* (jako založeného *pouze* na mocenské rovnováze – viz schéma 1.1) s jeho povrchním vymezením v *pojetí jednání* (viz schéma 1.2). Dodržování pravidel politického řádu je založeno na odstrašující síle jejich vymahatele, nikoli na rozumné dohodě. Mír je založen na hierarchické monopolizaci násilí. V anarchickém stavu je interakce bojem všech proti všem: státy se při obhajobě své národní bezpečnosti musejí v posledku spoléhat pouze na vlastní moc a mechanismus rovnováhy. V takové situaci má poslední slovo partikulární *síla*, nikoli univerzální *rozum*. V tomto pojetí nebyl rozdíl mezi silou (působením) a rozumem (představováním) relativizován, ale naopak absolutizován.

V padesátých letech 20. století přidal další argumenty pro toto realistické pojetí mezinárodních vztahů Kenneth Waltz ve své teorii tří obrazů válečného konfliktu a jeho příčin. První obraz vysvětluje konflikt z neracionality individuálního aktéra, v němž převažují *vášně* nad racionálními *zájmy* a morálním *rozumem*. Druhý obraz ho vysvětluje z neracionality společenského uspořádání, v němž převažuje *libovůle* tyрана nad *obecnou vůlí* občanů. Třetí obraz ho vysvětluje ze situace bezvlády čili anarchie, v níž nad monopoly násilí mnoha států neční žádný „supermonopol“, jenž by byl schopen vymáhat pravidla soužití.